

A *Michaux – Matta – Zao Wou-Ki* című legújabb kiadványhoz a Bozóthegyi Kiadó által 2020-ban megjelentetett előző, *Tehát nem, Összegyűjtött levelek* című kötet egyik sora adta a kiindulópontot: „Mattával közös könyvünk hamarosan megjelenik” – szerepel a 76. oldalon, ami az 1959-ben megjelent *Vigies sur cibles* mappára utal. A most közreadott két mappa, a Zao Wou-Kivel és a Roberto Mattával vállalt közösség kivételes volt. Zao Wou-Ki nyolc litográfiájához Michaux versszerű szövegei lírai értelmezést adnak, ahogy Gaál József írja előszavában. Értő, finoman továbbgondoló társalgás ez a grafikák és a szövegek között. Mattánál szintén egyfajta verbális-vizuális párbeszéd figyelhető meg a két művész között, amit elősegít nyelvezetük ütköztetése. Ezek a mappák az aktív kísérletezés korszakában keletkeztek: a művészek nagyon gyorsan reagáltak egymás munkáira, a szövegben nincsen szerkesztés, javítás, semmilyen korrekció. Ezek a közös művek a képzőművész alkotók kívánságával összhangban grafikai mappákként jelentek meg, igen kis, száznál alacsonyabb példányszámban, bennük eredeti, sorszámozott nyomatokkal, az alkotók saját kezű aláírásával ellátva. Az elsődlegesen gyűjtőknek szánt kiadványok megjelenését mindkét esetben kiállítás kísérte.

Ezek a könyves mértékkel fölióméretű dobozos kiadások (kb. 35–45 cm között) nagyon számítanak. Zao Wou-Ki litográfiái könnyen ráncolódó vékony rizspapírra készültek. Rizspapírra litográfiát készíteni nem egyszerű, mert száraz nyomásról van szó, ráadásul a nyomtatás több színnyomású. A Matta-albumnál a merített papír kifejezetten ehhez a kötethez készült: a szerzők aláírása, illetve monogramja vízjelként szerepel a papírokon. Ezek az albumok eredetileg nem kerültek forgalomba, a francia közönségnél nagyon kevésnek számít a száz alatti példányszám, mivel náluk általában húszezres példányszámokkal dolgoztak a kiadók. Az albumot egy kínai mecénás finanszírozta, aki támogatta a Párizsba érkezett művészt 1948-ban.

A Bozóthegyi Kiadónak nem volt célja eredeti formájukban és minőségükben reprodukálni a mappákat, tehát nem faksimile kiadás készült, ugyanakkor tartalmukban megegyeznek az eredetiekkel. A változtatások ellenére a kötet minden részletében magával ragadó. A sikeresen transzponált bibliofil igény és a kivételesen erőteljes és hangsúlyos tartalom ösztönző erővel hathat Michaux magyarországi megismerésére.

TÜSKÉS ANNA

Tóth Ferenc, *Souvenir français, Magyarok és franciák Szent Márton földjén, Tanulmányok, Szombathely, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2022. 204 p.*

A Szent Márton személyisége és a vasi helytörténet jelentős eseményei (szentgotthárdi csata) és egyéniségei (François de Tott, Batthyány Tódor) köré sorakozó tanulmányainak újabb kötetbe rendezésével Tóth Ferencnek feltehetően kettős célja volt: egyrészt összegyűjteni több mint három évtizedes kutatásainak ez irányú eredményeit, másrészt további kutatásokat ösztönözni. Az öt település – Kőszeg, Szentgotthárd, Szombathely, Vasvár és Ják – köré csoportosított vizsgálatok megmutatják, hogyan érhető tetten a jelentős francia–magyar kapcsolatok a helytörténetben. A kora középkortól a 19. század utolsó negyedéig követi a szent történelmi szerepét és a régió hatását társadalmi szempontból: uralkodók, hadvezérek és katonáik, uralkodói kísérők, a klérus és az arisztokrácia életében. A tizenegy fejezet közül csak kettőnek főszereplője Szent Márton, a többiben Vas vármegye történetének fontos fejezeteiből kap ízelítőt az olvasó, például az 1664-es év hadi eseményeiből és a 18. század második felének tudomány-, egyház- és művelődéstörténeti folyamataiból.

A Szentgotthárdon született, az általános és középiskolai tanulmányait Jákön és Szombathelyen, az egyetemi, doktori és posztdoktori stúdiumait Szegeden és különböző franciaországi egyetemeken végzett szerző helytörténeti érdeklődése folyamatosan meghatározza történelmi témaválasztásait: a szülőföldje minél alaposabb kutatásának igénye és ismertségének széles körű kiterjesztése inspirálja munkásságát. A kötetbe gyűjtött tizenegy tanulmány korábban folyóiratokban és tanulmányköte-

tekben jelent meg 1998 óta, olvashattuk őket például a *Vasi Szemlében*, a *Köszegi Lapokban*, az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, Tóth 2000-ben kiadott *Vasiak és franciák a történelemben* című tanulmánykötetében és a Zágorhidi Czigány Balázssal közösen szerkesztett és 2016-ban megjelent *Via Sancti Martini, Szent Márton útjai térben és időben* című konferenciakötetben.

Jean Bérenger, a párizsi Sorbonne Egyetem emeritus professzora méltató előszavában felidézti a szerzővel, egykori diákjával kapcsolatos emlékeit az 1990-es évek elejétől, akinek kutatói és tudományszervezői munkásságát egyaránt élénk figyelemmel követte és segítette az elmúlt évtizedekben. Tóth Ferenc bevezetőjéből megismerjük tudományos családfáját a Szegei Tudományegyetem tanáraitól párizsi, londoni, tours-i és nantes-i egyetemi és kutatóintézeteken át a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetéig. A bevezetőből megtudjuk azt is, hogy a könyv létrejöttét a számos támogató mellett főként a kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó Gyurácz Ferenc szorgalmazta. A szerző egykori szegei tanára, a néhány hónapja elhunyt Penke Olga emlékének ajánlotta könyvét.

Az első fejezet (*Sabaria Patria Sancti Martini, A szombathelyi Szent Márton-kultusz a kora újkori és újkori utazók szemével*) középpontjában a római kori Savaria szülőttjeként Európa számos vidékét bejárt és a franciaországi Tours-ban remeteséget alapított Szent Márton Vas megyei emléke és kultusza áll. Az ezerhétszáz éven átívelő születéshagyomány kora középkori, középkori és kora újkori említéseinek számbavétele számos forrásműfajra kiterjed az uralkodói oklevelektől, a katonáskodó vagy diplomáciai feladatokat ellátó nemesek feljegyzésein át, a tudós egyháziak, emigráns értelmiségiek és egyszerű zarándokok úti levelezéséig vagy útleírásáig. A források közül fontos kiemelni Charles Le Maistre 1664–1665-ös útleírását, valamint két angol Grand Tour-utazó, Richard Pococke és Jeremiah Milles 1736–1737-es levelezését, amelyek a közelmúltbeli kiadásuk révén válhat kutathatóvá.

A második fejezet (*Villard de Honnecourt és a jáki templom*) némileg kakukktojás abból a szempontból, hogy a szerző egy másik tudomány, a művészettörténet területére merészkedik. Az északfrancia érett gótikus székesegyházak (Reims, Auxerre, Chartres, Laon, Cambrai) részleteit rajzain megörökítő pikárdiai Villard de Honnecourt pontos foglalkozása nem ismert (a legújabb elképzelés szerint az építészetről érdeklődő klerikus), viszont a Francia Nemzeti Könyvtárban őrzött rajzyűjteményének három latin feljegyzése bizonyítja, hogy járt a Magyar Királyságban az 1220-as vagy az 1230-as években, nagy valószínűséggel királyi kíséret tagjaként, és megörökítette egy magyarországi templom padlólapjait. Az elmúlt ötven évben a magyar középkorász művészettörténészek közül hárman foglalkoztak behatóan Villard de Honnecourt közép-európai látogatásával, és azonosítottak részleteket az északfrancia utazó vázlatkönyvének rajzaival: Gerevich László a pilisi ciszterci apátsági templom padlólapjain és királynéi síremlék töredékein (*Villard de Honnecourt Magyarországon*, 1971 – II. András); Takács Imre a pannonhalmi bencés apátságban a kerengőt a templommal összekötő Porta Speciosáján (1220-as évek) (*Villard de Honnecourt utazása a művészettörténetben*, 1994; *Villard de Honnecourt, Újabb szempontok a kutatásban különös tekintettel a magyar művészettörténet-írásra*, 2000; *A francia gótika recepciója Magyarországon II. András korában*, 2018); Rostás Tibor a klosterneuburgi Capella Speciosában (1222, VI. Lipót herceg) („*Magyarország földjére küldtek*”, *Villard de Honnecourt és az érett gótika megjelenése Közép-Európában – A klosterneuburgi Capella Speciosa és Pannonhalma francia kapcsolatai*, 2014). Tóth Gerevichre hivatkozva veti fel újra a jáki templom és Villard de Honnecourt esetleges kapcsolata újragondolásának feladatát az északi fal állatfiguráira hivatkozva. A bizonyításhoz szükséges képanyag (a rajzok és a faragványok egymás melletti közlése) hiányzik a *Vasi Szemlében* megjelent első (2004-es) közlésben ugyanúgy, mint a Csernus Sándor 65. születésnapjára 2015-ben kiadott Festschriftben és a jelen kötetben. Ha látnánk is stilisztikai és/vagy motivikus párhuzamokat a jáki faragványok és a rajzfűzet alakjai között, az nem feltétlenül bizonyítaná azt, hogy Villard de Honnecourt járt volna Jákon, és rajzain megörökített volna ott látott részleteket, hanem azt, hogy olyan mestercsoport dolgozott a jáki templomon, akik jól ismerték a királyi építkezésekről az érett gótika formavilágát.

A harmadik tanulmányban („...mutassuk meg, hogy méltóak vagyunk a francia névre...” *Franciák az 1664-es nyugat-magyarországi hadjáratban*) a szerző az 1664-es törökellenes küzdelmek egyik kiemelkedő eseményének, az augusztus 1-i szentgotthárdi csatának a francia vonatkozásait mutatja be. A párizsi Bibliothèque de l’Arsenalban és a Service Historique de la Défense-ban megtalált újabb források tükrében óráról órára követi a csapatmozgásokat. A harmadik fejezethez szorosan kapcsolódik a negyedik (*Kőszeg francia szemmel 1664-ben*), amely bemutatja a francia önkéntes sereg egyik tagja, a szentgotthárdi csatában részt vett Brissac herceg kíséretében Magyarországon járt Charles Le Maistre apát leírását a csatából Kőszeg felé tartó csapatrész útjáról, Kőszeg városáról és a Bécsig tartó útszakasról. A British Libraryben őrzött kézirat 2003-ban jelent meg először nyomtatásban. Az apát kedvező képet rajzolt a kőszegi vendéglátást megszervező Vitnyédy Istvánról és a két hónap múlva meghalt Zrínyi Miklósról.

A kötet következő hat fejezete a szerző legkedvesebb kutatási területének, a 18. századi Vas megyei magyar–francia kapcsolatok történetének kevésbé ismert területeit mutatja be. A *Vasiak a francia királyi hadseregben a 18. században* című fejezet a francia hadiléváltárban megmaradt jegyzékei nyomán bemutatja néhány jeles magyar katona karriertörténetét, aki hosszabb ideig szolgált a francia királyi hadsereg huszárezredében, és letelepedett Franciaországban. A listák a neveken kívül nem sok támpontot nyújtanak a Ráttky-, a Bercsényi- és az Esterhazy-huszárezredben szolgált vasi származású tisztek és közlegények életéhez: megtudjuk, mikor és hol születtek, mekkora a testmagasságuk, milyen színű a hajuk, mikor léptek az ezredbe, és esetleg, hogy mi volt a becenevük. A szerző eddigi munkássága során a legtöbbet névrokona, a magyar származású francia diplomata, François de Tott (1733–1793) élettörténetével és munkásságával foglalkozott, akiről 2002 óta folyamatosan publikál, jelen kötetben *Egy tarcsafüredi emlék* címmel. A könyv egyik fejezete gróf Batthyány Tódorról és az ár ellen haladó hajóiról szól (*Ecsetvonások egy nemzeti érzelmű kozmopolita arcképehez. Adalékok a hajóépítő gróf Batthyány Tódor életrajzához*), amely tervezésében talán Tóth báró is részt vett, amikor Batthyány vendégül látta a francia forradalom idején Magyarországra menekült diplomatát.

Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* első (1794-es), szombathelyi kiadásának körülményeivel kapcsolatos gondolatait (*Mikes, a „hídember”*, *Adalékok a Törökországi levelek történetéhez és forrásaihoz*) egy másik könyvészeti témájú tanulmány követi (*Egy szombathelyi janzenista kiadvány keletkezésének történetéhez*). A francia janzenizmus késői lokális hatását mutatja be Antoine Malvin de Montzet lyoni érsek 1776-os, magyarra *Pásztori oktatás* címmel Alaxay József Tamás mileji plébános által lefordított művének 1790-es, szombathelyi kiadásán keresztül. A janzenizmussal rokonszenvező francia teológus hitetlenségről és az istentisztelet alapjairól szóló munkája sok szempontból érdekes. Egyrészt egy 18. századi janzenista mű magyar nyelvű fordításáról van szó, másrészt e mű megjelenésének körülményeit vizsgálva a szerző árnyaltabb képet adhat Szombathely 18. század végi szellemi és vallási életéről. Alaxay fordításának előszavában azt írja, hogy az eredeti francia szöveg mellett annak két német fordítását is használta a magyar adaptációhoz. Tóthnak sikerült azonosítania az egyik német fordítást, amelyet Mária Terézia megbízásából a bécsi janzenista, Marx Anton Wittola készített, és 1780-ban Bécsben jelent meg. A másik német fordítás egy évvel korábban Lipcsében jelent meg: Des Herrn Erzbischofs zu Lyon *Pastoralschreiben über die quellen des Unglaubens und die Gründe der Religion*, 1779, übersetzt von. C. A. E. B. Leipzig, Christ. Gottlob Hilscher (példányok pl. Universitätsbibliothek der LMU München, Diözese St. Pölten).

A raguzai herceg Szombathelyen című fejezet Napóleon egyik kedvelt tábornoka, Marmont marsall életének magyarországi vonatkozásaival és főként Szombathely leírásával foglalkozik. Az útleírásnak volt korabeli fogadtatása: Széchenyi István élesen kritizálta Marmont marsallt, mert az fölösleges angol hóbortnak tekintette a lóversenyt. Marmont útleírása korábban is ismert volt a kutatók előtt, például Köpeczi Béla *Francia utazók a magyar reformkor „közzelleméről”* című tanulmányában foglalkozott vele. Tóth tanulmányának újdonsága, hogy mélyebben megvilágítja

Marmont magyar főúri kapcsolatait egészen a hálószozatitkokig és utazásának nem feltétlen ártatlan, érdeklődő, hanem inkább kémkedő céljait.

Az *Egy Szent Márton-zarándoklat emléke* című záró fejezet a 19. század utolsó negyedébe kalauzolja az olvasót, s Cyprien Polydore périgueux-i plébános Pannonhalmát és Szombathelyt is útba ejtő, 1880-as, temploma újjáépítésére adománygyűjtő utazását mutatja be 1888-ban kiadott könyve alapján. A szerző két évtizeden keresztül sorra látogatott számos európai, észak-amerikai és közel-keleti várost, hogy az 1871-ben leégett périgueux-i Szent Márton-templom újjáépítésére adományokat gyűjtsön. Magyarországon háromszor járt: első útján Esztergomot, Kalocsát és Fótot ejtette útba, másodsor Győr, Pannonhalma, Székesfehérvár és Veszprém érintésével érkezett Szombathelyre, harmadik útján ismét Esztergom és Kalocsa volt a fő úti cél. A plébános találkozott Simor János esztergomi érsekkel és Szabó Imre szombathelyi püspökkel, s pozitív képe alakult ki Magyarországról, bőséges adományokkal tért haza. A 450 oldalas könyv negyedik, 85 oldalas fejezete szól a magyarországi látogatásokról, Polydore ebből három oldalt szentelt Szombathelynek. A püspöki palotában töltött napon kívül megemlékezik a város domonkos, ferences és premontrei szerzetesközösségeiről is.

A könyv célközönsége nagyon széles, a Vas megye történelme iránt érdeklődő nagyközönségtől a történészekig tart. Az olvasmányos stílus hatékonyan segíti a tanulmányok befogadását. A központi témát a tágabb történelmi kontextust bemutató, európai összefüggésekben értelmező forrásközlések és -elemzések gyarapítják ismereteinket a régió történelméről. Tóth Ferenc munkásságának óriási hozadéka, hogy olyan eseményeket, személyiségeket emel ki a feledés homályából, akik nem csak a Vas megyei helytörténet iránt érdeklődőknek lehetnek ismerősek. A szerző eredményeit számos kutató gondolta tovább az elmúlt években, ahogy ezt a műveire tett nagyszámú eddigi hivatkozás is bizonyítja.

TÜSKÉS ANNA